

др Љубиша ДАБИЋ
ванредни професор Економског факултета Универзитета у Београду

ПРОФЕСИОНАЛНА ОДГОВОРНОСТ НОСИЛАЦА СЛОБОДНИХ ПРОФЕСИЈА

Резиме

Професионална одговорност представља одређене особености као посебне врсте одговорности у једном правном систему, до које долази услед повреде законских и/или уговорних обавеза носилаца одређене слободне професије у вршању професионалних услуга њиховим корисницима.

Професионална одговорност обухвата: грађанску, кривичну и дисциплинску одговорност носилаца слободних професија. Начелно, ниједан од наведених облика одговорности није условљен другим, јер сваки од тих облика одговорности носилаца слободних професија има своје услове и циљеве. Дешава се да један појединачни носиоца слободне професије представља заједнички услов за све појединачне облике одговорности. У том случају, макар теоријски, сви ти облици одговорности могу наситијивити паралелно и један другој не укидају, већ се међусобно допунују. Сви наведени облици одговорности, макар теоријски, могу се у пракси реализовати паралелно према носиоцу слободне професије, јер су поједини облици одговорности међусобно комплементарни.

Кључне речи: професионална одговорност, слободне професије, носиоци слободних професија, грађанска одговорност, кривична одговорност, дисциплинска одговорност.

I Увод

У Републици Србији су после Другог светског рата неке слободне професије биле изричито забрањене (јавно бележништво),¹ друге постепено и посредно укидане (лекари, стоматолози, фармацеути, ветеринари),² а само је адвокатура „преживела“ и наставила своје постојање до данас.³

По протеклу четрдесет година од забране приватне лекарске и ветеринарске праксе у праву Републике Србије донет је Закон о личном раду (1989),⁴ којим је поново омогућена приватна пракса. Осим посебног услова у погледу захтеваних квалификација (школска спрема и положен стручни испит), законодавац није уважио ниједну од великог броја специфичности и особености слободних професија здравства и ветерине.⁵⁶

Слободне професије могу се обављати, у зависности од правног система и његових особености, у одговарајућим правним формама за индивидуално⁵ и колективно предузетништво.⁶ То су они правно-орга-

- 1 Одлука о укидању јавних бележника и јавно-бележничких комора (Сл. лист ДФ), бр. 1/1945), чл. 1.
- 2 Види: Закон о грађанској мобилизацији медицинског особља (Сл. лист ДФ), бр. 20/1945), чл. 1; Закона о изменама и допунама Закона о грађанској мобилизацији медицинског особља, (Сл. лист ФНРЈ, бр. 82/1946); Закон о обавезној служби медицинског особља (Сл. лист ФНРЈ, бр. 82/1946 и 3/1949); Закон о укидању Закона о обавезној служби медицинског особља (Сл. лист ФНРЈ, бр. 13/1954); Уредба о обавезној служби лекара у државним здравственим установама (Сл. лист ФНРЈ, бр. 98/1947 и 69/1949); Закон о грађанској мобилизацији ветеринара (Сл. лист ДФ), бр. 36/1945); Уредба о обавезној служби ветеринара по завршеном ветеринарском факултету (Сл. лист ФНРЈ, бр. 85/1947 и 77/1949); Закон о откупу приватних апотека (Сл. лист ФНРЈ, бр. 50/1949 и 48/1958); Правилник о оцени способности грађански мобилисаног особља (Сл. лист ФНРЈ, бр. 32/1945) и др.
- 3 Види: Одлука о постављењу делегата у адвокатским коморама (Сл. лист ДФ), бр. 1/1945), чл. 1; Закон о потврди и измени Одлуке о постављању делегата у адвокатским коморама (Сл. лист ДФ), бр. 24/1946), чл. 1 и 2; Закон о адвокатури (Сл. лист ФНРЈ, бр. 102/1946), и др.
- 4 Закон о личном раду (Сл. гласник СР Србије, бр. 54/1989 и 9/1990 и Сл. гласник РС, бр. 19/1991, 46/1991, 31/1993, 39/1993, 53/1993, 67/1993, 48/1994).
- 5 У свету и код нас, посматрано историјски и у савременим условима, правило је да се слободне професије доминантно обављају у неком од следећих облика: канцеларија, кабинет, ординација, апотека, лабораторија, биро, атеље, студио или неки други облик, што зависи од конкретне слободне професије У Србији предузетник за обављање самосталне делатности организује радњу, односно „одговарајући облик пословања (радионица, канцеларија, биро, сервис, агенција, студио, пансион, апотека, ординација и сл.)“. Закон о приватним предузетницима (Сл. гласник СР Србије, бр. 54/1989 и 9/1990 и Сл. гласник РС, бр. 19/1991, 46/1991, 31/1993, 39/1993, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 53/1995 и 35/2002), чл. 3.
- 6 Развијене земље су у другој половини XX века настојале да изграде у потпуности или делимично посебан правни облик друштва лица и/или друштва капитала за обављање делатности слободних професија. Законодавства појединих земаља су у

низациони облици које користе привредни субјекти, али и правне форме са одређеним особеностима, које је креирао законодавац појединих земаља и служе за обављање и слободних професија или само за обављање слободних професија. Нека национална законодавства изричито упућују на обављање делатности слободних професија у неком од правноорганизационих облика за привредне субјекте. Међутим, на одређеном степену економског развоја, у појединим земљама јавила се потреба за посебним облицима ортаклука, који се користе ради удруживања физичких лица која обављају неку од слободних професија. У тим случајевима је и даље реч о ортаклуку, али таквом који показује неке посебности у поређењу са његовим општим типом.⁷

У нашем правном систему, доношењем Закона о предузећима (1996), паралелно са уређењем индивидуалног предузетника, начелно се приступило и уређењу правне форме „физичког лица које обавља делатност слободне професије“, односно оно се под законом одређеним условима подвело под правну форму индивидуалног предузетника.⁸ Доношењем Закона о привредним друштвима (2004) наведена законска одредба је незнатно прецизирана. Под индивидуалним предузетником се подводи „и физичко лице које је уписано у посебан регистар, које у виду занимања обавља делатност слободне професије уређену посебним прописом, под условом да је тим прописом тако одређено“.⁹ На основу анализе напред наведеног законског решења произлазе одређене карактеристике везане за лица која обављају делатност слободне професије и саму слободно

том послу исказала значајан степен креативности и новина (нпр. Француска, Белгија, Немачка, Аустрија). Земље у транзицији (бивше социјалистичке земље Централне и Источне Европе) су после стварања услова за тржишни начин пословања, на крају XX века и на почетку XXI века, исказале појачано интересовање за нормативно уређење слободних професија, као и за правноорганизационе облике у којима ће се оне вршити. За разлику од појединих приступа у развијеним земљама, у земљама у транзицији се не приступа на јединствен начин креирању и уређењу правних облика за обављање слободних професија, већ селективно и спорадично, у зависности од конкретне слободне професије. Кад је реч о правним формама за колективно предузетништво, најпре је у законодавству о појединим слободним професијама створена могућност за оснивање друштва лица, а нешто касније и за оснивање друштава капитала. Ови правни облици најпре су продрли у области адвокатуре, а касније и у области ревизије, здравствених радника и неких других слободних професија. На пример, у праву Србије је допуштено да се у области адвокатуре оснивају ортачка адвокатска друштва, а у области ревизије предузећа за ревизију, која се могу основати у свим облицима за привредна друштва, на основу Закона о привредним друштвима и Закона о рачуноводству и ревизији.

7 Барбић Јакша, *Право друштвава – Друштвава особа*, Књига трећа, Загреб, 2002, стр. 33.

8 „Физичко лице које обавља делатност слободне професије уређену посебним прописима сматра се предузетником, у смислу овог закона, ако је тим прописима тако уређено.“ Закон о предузећима (*Сл. лист СРЈ*, бр. 29/1996, 29/1997, 59/1998, 74/1999, 9/2001 и 36/2002), чл. 1 став 3.

9 Закон о привредним друштвима (*Сл. гласник РС*, бр. 125/2004), чл. 48 став 5.

професију: 1) слободна професија се третира као делатност; 2) слободна професија је привредна (трговинска) делатност само ако је тако одређено посебним прописима; 3) слободне професије се уређују посебним прописима; 4) физичко лице које обавља слободну професију уписује се у посебан регистар који води професионално удружење (нпр. Лекарска комора Србије, Комора овлашћених ревизора Србије, Адвокатска комора Србије и др.); 5) физичко лице мора делатност слободне професије да обавља у виду занимања, тј. као регистрованој делатности;¹⁰ б) физичко лице које обавља делатност слободне професије има статус индивидуалног предузетника само ако је посебним прописима тако уређено; 7) посебни прописи којима се уређују слободне професије имају примат над прописима којима се уређују привредна друштва, јер су у одређеним елементима слободне професије јединствене и особене.

Изградњом тржишне привреде у Републици Србији јача регулатива за поједине слободне професије, крајем XX и почетком XXI века (овлашћени ревизори, инжењери, овлашћени актуари, лекари, стоматолози, фармацеути, биохемичари, медицинске сестре и здравствени техничари, ветеринари). За поједине је најављено да ће бити тек регулисане (јавни бележници, порески саветници). У Закону о привредним друштвима садржана је само једна одредба о слободним професијама и њиховим носиоцима, која се првенствено тиче правоорганизационог облика за њихово обављање. Овим законом се не дира у питања професионалне одговорности носилаца слободних професија. И посебни закони, којима су уређене поједине слободне професије, или не уређују или само спорадично уређују питања ове врсте одговорности.¹¹

II Појмовно одређење професионалне одговорности

Професионална одговорност је посебан облик одговорности носилаца слободних професија,¹² која настаје у вршењу делатности сло-

10 Под „занимањем“ се подразумева способност неког физичког лица путем школовања и стеченог радног искуства да може да обавља неку делатност која му омогућава, односно обезбеђује егзистенцију, а израз „обавља делатност у виду занимања“ подразумева и „трајније“ обављање регистроване делатности.

11 Ти закону су следећи: Закон о адвокатури (*Сл. листи СРЈ*, бр. 24/1998, 26/1998. и 11/2002); Закон о осигурању (*Сл. гласник РС*, бр. 55/2004, 70/2004 (исп.), 61/2005. и 107/2009); Закон о здравственој заштити (*Сл. гласник РС*, бр. 107/2005); Закон о коморама здравствених радника (*Сл. гласник РС*, бр. 107/2005); Закон о ветеринарству (*Сл. гласник РС*, бр. 91/2005); Закон о рачуноводству и ревизији (*Сл. гласник РС*, бр. 46/2006 и 111/2009); Закон о планирању и изградњи (*Сл. гласник РС*, бр. 72/2009 и 81/2009 (исп.)). У поступку израде и доношења су следећи закони: Закон о јавним бележницима, Закон о пореским саветницима, нови Закон о адвокатури.

12 Носиоци слободних професија су првенствено физичка лица, али под законом одређеним условима и правна лица, са посебним статусом.

бодних професија.¹³ Потреба да се носиоци слободних професија, као и припадници других занимања и професија, учине одговорним за свој рад, данас се у праву не доводи у сумњу. Напросто, свака људска делатност, укључујући и обављање слободних професија, мора бити подвргнута правној контроли. Како свака професија садржи у себи одређени број посебности, то се и питање професионалне одговорности диференцирано поставља. На пример, медицинска делатност као слободна професија строго се разликује од делатности посленика сваке друге професије, јер она у себи садржи много специфичних елемената, који су својствени само њој. Ставити медицинску делатност, са свим њеним специфичностима у правне форме које су заједничке за све грађане, готово је немогуће.¹⁴

У контексту одговорности носилаца слободних професија намеће се и следеће питање: ко је добар (успешан) носилац слободне професије, односно ко је лош (неуспешан) носилац слободне професије? У одговору на постављено питање нужно је речи да је успешно свако оно лице: 1) које је успешно решило задатак који му је поставио клијент (нпр. у адвокатури: добијена парница од стране адвоката у корист клијента; у здравству: успешно успостављена дијагноза од стране лекара пацијенту); 2) које се добро разуме са државним органима (нпр. адвокат са судијама и јавним тужиоцима; порески саветник са пореском управом; ревизор са министарством финансија; лекар са министарством здравства); 3) које посвећује значајно време својим клијентима; 4) које води рачуна о свом понашању у јавном и приватном животу; 5) чији рачун за пружену услугу није висок, у сваком случају у границама професионалне тарифе, итд. Међутим, на питање ко је лош носилац слободне професије много је теже одговорити. Пре се може говорити о бољем и мање лошем, као и бољем и мање брижном носиоцу слободне професије. Међутим, свим носиоцима слободне професије може се догодити да направе пропуст у свом професионалном раду, односно да начине професионалну грешку, и тада је правилно да као стручњаци своју грешку признају и за њу снесу одговорност.

13 У правној науци и законодавству слободне професије имају одређене карактеристике, које их разликују од других професија. За њих се везују одређена својства: одређене су законом; обављају се у виду занимања (делатности); аутономне су, самосталне и независне; могу се обављати у правноорганизационим облицима за индивидуално и колективно предузетништво; њихови носиоци морају да поседују професионална звања и вештине; имају одређене особености у погледу извора права; елемент су заштите друштвеног система; имају за резултат увек и искључиво пружену услугу, која је по својој природи интелектуална услуга; услуге се пружају физичким и правним лицима; услуге се пружају уз накнаду, која је ограничена тарифом и др.

14 И. Ф. Огарков, *Врачебные правонарушения и уголовная ответственность за них*, Ленинград, 1966, стр. 17–18. Наведено према: Радишић Јаков, *Професионална одговорност медицинских посленика*, Београд, 1986, стр. 80.

Због могућих професионалних грешака у обављању професионалних делатности носиоцима слободних професија константно прети опасност од правне одговорности. Због тога се ни у једној другој области људске делатности сопственим грешкама не придаје такав значај као што је то случај у обављању неке од слободних професија. Професионалним грешкама преокупирани су, с једне стране, теоретичари који се занимају за различите аспекте слободних професија, а с друге стране и практичари, тј. носиоци слободних професија. Код носилаца слободних професија намеће се и питање како расуђивати о њиховој кривици, јер је знање у струци шире од знања просечног човека. Због тога, носилац слободне професије мора да сноси одговорност по строжим правилима, јер обавља делатност за коју се од њега захтева посебно знање и вештина. Правила његове професије пружају одговор на питање са каквим степеном пажње мора обављати своју делатност – са појачаном пажњом.

Слободна професија је самостална и независна. Њен носилац доноси одлуке лично, без икаквог утицаја извршне, судске, политичке или неке друге власти, као и без утицаја било које организације, групе грађана или појединаца. Одлуке морају бити правилне, често и брзе, а грешке носиоца слободне професије не могу се исправити у другом или трећем степену, какав је то случај са одлукама у правосуђу или управи. Због тога носилац слободне професије мора бити стручњак у кога корисник услуга може имати поверење. Носилац слободне професије мора сносити одговорност за донете одлуке у обављању своје слободне професије, јер последице његових одлука трпе корисници професионалних услуга, који су по правилу лаици, а које су му свој проблем поверили, нпр. решење спора, излечење од неке болести, вршење контроле, саветовање, пројектовање и др. Правним прописима се гарантује корисницима професионалних услуга пружање квалификоване услуге од носилаца слободних професија.¹⁵

У многим областима људске активности, у начелу, штете се могу избећи умешним поступањем. Кад је реч о медицини штете из њене делатности није могуће избећи. Наиме, медицинска делатност је по својој природи повезана с опасностима које не допуштају да увек буду обуздане. Нема те медицинске интервенције (операције, пункције, катеризације и сл.) која није повезана с извесним ризиком. „Захтев да се ради без икаквог ризика раван је захтеву да се не ради ништа.“ А не радити ништа је најризичније за пацијента, јер болест прети не само погоршањем његовог здравља него и његовој смрти. Због тога што не пристају на тај ризик, пацијент и лекар одлучују се на лечење и тиме прихватају мањи

15 На пример, Устав Руске Федерације „гарантује грађанима право на добијање квалификоване правне помоћи“. Конституција Российской Федерации (Российские вести, №. 251/1993), чл. 48 тачка 1.

или мање вероватан ризик. Носиоци слободне професије у области медицине свесни су опасности својих интервенција. Међутим, њихова професија их тера на предузимање медицинског подухвата у интересу болесника. „Лекар, наиме, мора увек нешто да учини, да одлучи и предузме, да се одважи на медицински захват. Једном речју, он мора и оно што не може. И то не само због моралне и правне дужности, него и због достојанства свог позива.“¹⁶

Професионална одговорност настаје повредом законских, односно уговорних обавеза носилаца одређене слободне професије у поступку пружања професионалних услуга њиховим корисницима (медицина, ветеринарска медицина, адвокатура, јавно бележништво, ревизија, инжењерство и др.). Посебност носилаца слободних професија је што ступају у однос са суптилним партнером (пацијентом, клијентом, странком, другим корисником професионалне услуге) коме је потребан савет, решење проблема, помоћ или нека друга врста професионалне услуге. На пример, све што лекар као носилац слободне професије учини или пропусти може се одразити на живот и здравље његовог пацијента. Због тога су носиоци слободних професија у прилици да у свом свакодневном обављању делатности дођу у формални сукоб с правом и моралом и више се излажу опасности од одговорности. Може се рећи да је то уобичајени ризик носилаца слободних професија. Једна од претпоставки професионалне одговорности је да носилац слободне професије поступа *contra legem artis*, тј. противправно.

У оквиру професионалне одговорности издвајају се посебни облици правне одговорности: грађанска, кривична и дисциплинска одговорност. Начелно, ниједан од наведених облика одговорности није условљен другим, јер сваки од тих облика одговорности носилаца слободних професија има своје услове и циљеве. Међутим, дешава се да један погрешан поступак носиоца слободне професије представља заједнички услов за све побројане облике одговорности. У том случају, макар теоријски, сви ти облици одговорности могу наступити паралелно и један другог не укидају, већ се међусобно допуњују. Сви наведени облици одговорности, макар теоријски, могу се у пракси реализовати паралелно према носиоцу слободне професије, јер су поједини облици одговорности међусобно комплементарни. На пример, реформа француског Кривичног законика из 1994. године, нагласила је комплементарност дисциплинског и кривичног права због њихове казнене и професионалне природе.¹⁷

16 Ристић Јован, *Медицина и друштво*, Београд, 1975, стр. 180. Наведено према: Радишић Јаков, *нав. дело*, стр. 121–122.

17 De Poulpiquet Jeanne, *Responsabilité des notaires (civile – disciplinaire – pénale)*, Paris, 2003, стр. 276 (превод).

Сви облици професионалне одговорности носилаца слободних професија претпостављају посебна и различита правна правила, услове за њихово постојање, поступке у којима се утврђују, органе надлежне за утврђивање и изрицање санкција. Грађанску и кривичну одговорност носилаца слободних професија утврђују и санкције изричу државни органи – надлежни судови, у законом предвиђеном поступку. Дисциплинску одговорност утврђују дисциплински органи, који се образују при професионалним удружењима, а у неким слободним професијама у упоредном праву наилази се и на учешће државних органа, у посебно уређеном поступку – дисциплинском поступку. Грађанска одговорност носилаца слободних професија уређена је грађанским закоником или другим прописом којим се уређује грађанска одговорност, кривична одговорност кривичним законодавством, а дисциплинска одговорност посебним законом којим се уређује конкретна слободна професија, статутом и/или посебним правилима професионалног удружења.

Под професионалну одговорност потпадају физичка лица, са статусом носилаца слободних професија, и правна лица која су регистрована за обављање неке од слободних професија. Због тога, физичко лице које испуњава услове за обављање слободне професије може да се појави у својству непосредног носиоца те професије или у својству лица које је закључило уговор о раду са правним лицем које је регистровано за обављање неке од делатности слободних професија.

У упоредном праву посвећује се дужна пажња питању одговорности носилаца слободних професија у њиховом раду и пословању. Они одговарају за повреде које причине својим радњама и пропустима корисницима професионалних услуга. Такође, они су одговорни за рад лица која су запослена у њиховим канцеларијама, односно друштвима.

Полазећи од самосталности и независности носилаца слободних професија, може се констатовати да је њихова одговорност лична. Разлози за њихову личну одговорност се огледају у повредама њихових дужности и обавеза, као што су: непоступање у раду сагласно начелима законитости, непристрасности и независности; обавеза чувања професионалне тајне; обавеза пружања правне помоћи и саветовања и др.

Носиоци слободних професија су одговорни за пропусте у вршењу професије, али и за непознавање професионалних обавеза.

У разматрању професионалне одговорности од значаја су четири основна питања: 1) правила по којима се решавају случајеви професионалне одговорности; 2) основ професионалне одговорности; 3) услови за постојање професионалне одговорности; 4) основи за искључење професионалне одговорности. У наставку овог рада задржаћемо се крајње начелно на посебним облицима професионалне одговорности.

III Грађанска одговорност

Грађанска одговорност носилаца слободних професија посебан је облик професионалне одговорности. До ове одговорности долази услед повреде законских и/или уговорних обавеза носилаца одређене слободне професије у поступку пружања професионалних услуга њиховим корисницима. У упоредном праву грађанска одговорност носилаца слободних професија регулисана је правилима која су садржана у грађанском законнику или у неком другом закону. У нашем праву грађанска одговорност уређена је Законом о облигационим односима,¹⁸ у оквиру општих правних института о уговорној односно вануговорној одговорности. По правилу, у прописима којима су уређене слободне професије није регулисан правни институт грађанске одговорности носилаца слободних професија, односно њихових организационих облика који су регистровани за обављање неке од слободних професија, већ се на њих примењују општа правила грађанског права о одговорности за проузроковану штету.

Грађанска одговорност носилаца слободних професија постојала је готово од појаве ових професија и не представља тековину новијег времена. Она је била друштвено и историјски условљена, јер је њена садржина била условљена моралним нормама и правном свешћу људи, али и развијеношћу науке и праксе у области слободних професија. У модерном праву све више је сазревала мисао о прихватању система грађанске одговорности до које може доћи проузроковањем штете услед пружања услуга које, у ствари представљају „нематеријалне производе“.¹⁹ Свака делатност слободне професије има за резултат пружање нарочите услуге њеном кориснику, која је по својој природи интелектуална услуга. Природа делатности слободних професија је услужна и неодвојива од личности и својстава носиоца слободне професије.

Носиоци слободних професија у обављању делатности неке од слободних професија сnose одговорност за штету причињену корисницима професионалних услуга својим незаконитим радом. У правној теорији поставило се питање правне природе грађанске одговорности носилаца слободних професија. По једном схватању, њихова одговорност је искључиво вануговорне, тј. деликтне природе. По другом схватању, она је претежно уговорне природе. По трећем схватању, она може бити и уговорна и вануговорна.

18 Закон о облигационим односима (Сл. лист СФР Југославије, бр. 29/1978, 39/1985, 45/1989, 57/1989 и Сл. лист СР Југославије, бр. 31/1993).

19 Шулејић Предраг, „Осигурање од одговорности давалаца услуга“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 6/1982, стр. 1011.

Вануговорну природу одговорности носилаца слободних професија у начелу је лакше појмити него уговорну из разлога што одређени објекти слободних професија (живот, здравље, телесни интегритет човека итд.) уживају апсолутну заштиту. Носилац слободне професије има дужност да ове објекте чува од повреде према сваком кориснику професионалне услуге, на шта га обавезују прописи, правила струке и професионални кодекс, независно од тога да ли се са њим налази или не налази у уговорном односу. У нашем праву су успостављена два строга правила у контексту вануговорне одговорности носилаца слободних професија: 1) „свако је дужан да се уздржи од поступка којим се може другом проузроковати штета“, 2) „ко другом проузрокује штету дужан је накнадити је, уколико не докаже да је штета настала без његове кривице“.²⁰

Кад је реч о адвокатури као слободној професији, већина земаља Европске уније основ одговорности адвоката види у противправној радњи – деликту, па је њихова одговорност деликтна односно вануговорна одговорност, за разлику од Немачке, која за одговорност адвоката узима уговорни однос, те се сматра да је у питању уговорна одговорност.²¹

Уговорна одговорност носилаца слободних професија постоји ако је однос између њих и корисника услуга слободних професија уговорне природе. По праву земаља Западне Европе уговорна одговорност, бар када је реч о здравственим радницима, неспорна је, као што је готово неспорно и гледиште да је њихов однос с пацијентом уговорне природе. „Ако дуговану медицинску радњу не обаве како ваља, медицинари чине тзв. позитивну повреду уговора.“²² Међутим, поред уговорне, здравствени радник има и општу правну обавезу да не штети здрављу и телу пацијента који му се поверио. Из тога следи да паралелно са уговорном стоји и вануговорна одговорност за сваки медицински третман, независно од тога да ли је третман предузет на основу уговора.

Право професионалне одговорности адвоката у Немачкој подразумева правне норме којима се регулишу правне претпоставке под којима је адвокат, у односу на свог налогодавца или друга лица, обавезан на накнаду штете. То право није законом регулисано, јер о њему нема посебних правних норми ни у прописима који регулишу статус адвоката нити у другим прописима. То право је у Немачкој, пре свега, право судске праксе. Извори права за професионалну одговорност

20 Закон о облигационим односима, чл. 16 и 154 став 1.

21 Јањић Зоран, „Одговорност и осигурање одговорности адвоката“, *Одговорности и осигурање одговорности адвоката – Упоредно-правна решења и инострана судска пракса*, Београд, 2006, стр. 27.

22 Јаков Радишић, *нав. дело*, стр. 103.

адвоката на накнаду штете јесу општи принципи грађанског права, а његова одговорност произлази из повреде уговора. Одатле, адвокат је обавезан да накнади штету кориснику његове услуге, за случај да му проузрокује штету скривљеном повредом своје обавезе. При том треба имати у виду да је неиспуњење, односно неблаговремено извршење уговора у другом плану у односу на неуредно извршење уговора.²³

По трећем схватању, професионална одговорност носилаца слободних професија може бити и уговорна и вануговорна.

У центру интересовања цивилиста била су дуго и питања да ли се на носиоце слободних професија примењује објективна или субјективна одговорност. Аргументи присталица једног схватања омогућили су да се боље сагледају недостаци другог схватања.²⁴ Правило је да носиоци слободних професија одговарају на основу кривице. Такво становиште је прихваћено у праву европских земаља. Начелно, они одговарају само у случају кад је њихова активност (радња) у обављању слободне професије била противправна и када су они за то криви. Претпоставка је да су носиоци слободних професија поступали најблаже нехотице, тј. да се ради о грешци која се могла избећи. Кривица, као основ грађанске одговорности, у смислу понашања које није усаглашено са објективно типизираним професионалним стандардом, подесна је и довољна за одговорност носилаца слободних професија. Међутим, у судској пракси појавили су се приговори против принципа кривице.

Генерално, за грађанску одговорност носилаца слободних професија на основу кривице (субјективна одговорност) захтева се испуњење четири претпоставке: радња из које проистекла штета, која мора бити противправна – професионална грешка;²⁵ настала штета; узрочна веза између противправне радње и настале штете; кривица штетника.

23 Јањић Зоран, *нав. дело*, стр. 27.

24 Детаљније види: Михаило Константиновић, „Основ одговорности за проузроковану штету“, *Архив за љравне и друшћивене науке*, бр. 3/1953, стр. 296.

25 Професионална грешка, по правилу, ни данас није дефинисана у општем законодавству и посебном законодавству о слободним професијама. Међутим, овај појам се одређује у теорији, судској и пословној пракси. Иако га није лако дефинисати, због чега изазива тешкоће и неслагања, реч је о генусном појму под који се подводе све радње чињења и нечињења носилаца слободних професија које су противправне (недопуштене) и скривљене.

Недопуштена професионална грешка је у питању ако носилац слободне професије (штетник) повреди право (прописе, правила струке) којим се штити неки заштићени интерес корисника професионалне услуге (оштећеног). Право се може повредити повредом утврђене правне норме или правила струке, којима се уређује заштита права и интереса корисника професионалне услуге. Стојан Цигој, „Грађанска одговорност“, *Енциклопедија имовинској љрава и љрава удруженој рада I-III*, том први, Београд, 1978, стр. 411.

IV Кривична одговорност

Поред грађанске одговорности носилаца слободних професија, у посебну врсту њихове правне одговорности улази и кривична одговорност. У правној теорији постоји став да се грађанска одговорност носилаца слободних професија не може објаснити и разумети без указивања на основне карактеристике њихове кривичне одговорности. Такође, кривична одговорност, за разлику од грађанске, уже је постављена и успоставља се само као последње средство постериорне заштите, уколико је носилац слободне професије поступао незаконито при обављању своје делатности, на начин који је предвиђен као кривично дело. Ова одговорност је најтежа врста од свих правних облика одговорности носилаца слободних професија, која има за последицу примену најтежих правних санкција. Због тога је питање њихове кривичне одговорности најосетљивије и најделикатније.

Кривична одговорност носилаца слободних професија била је традиционално одговорност физичких лица са статусом носилаца неке од слободних професија, тј. била је искључиво индивидуална одговорност. Међутим, у савременим условима се, под законом утврђеним условима, успоставља кривична одговорност правних лица која су регистрована за обављање неке од слободних професија. У кривичном законодавству Србије до недавно правно лице није могло бити субјект кривичног дела, јер је важило тзв. средње решење, према којем је правно лице представљало субјект привредног престапа као посебне категорије деликта у нашем кривичном праву. Међутим, насупрот овом решењу, донет је Закон о одговорности правних лица за кривична дела.²⁶

Полазећи од опште теорије кривичног права о општем појму кривичног дела,²⁷ може се констатовати да су кривична дела у области слободних професија она недопуштена понашања носилаца слободних професија за која правни поредак прописује кривичну санкцију. Реч је о општој претпоставци од које полази законодавац код одређивања кривичног дела уопште и предвиђа кривичне санкције за њихове учиниоце.

Обележја бића кривичног дела и у области слободних професија могу бити објективна (спољашња) и субјективна (унутрашња), с тим што ову поделу треба схватити условно. Најважнија специфичност кривичних дела носилаца слободних професија везана је за њихов статус:

26 Закон о одговорности правних лица за кривична дела (Сл. гласник РС, бр. 97/2008).

27 Општи појам кривичног дела у нашем кривичном законодавству обухвата четири конститутивна елемента: дело, предвиђеност у закону, противправност и кривичу.

они су нарочити субјекти кривичних дела, који подлежу кривичној одговорности управо у вези са незаконитим или неправилним радњама које предузимају у оквиру своје професије. Иако, као и сва друга физичка лица, носиоци слободних професија подлежу кривичној одговорности за тзв. конвенционална кривична дела (нпр. убиство, разбојништво, силовање и сл.), специфичност онога што се подразумева под кривичном одговорношћу носилаца слободних професија тиче се пре свега *delicta propria*, тј. оних кривичних дела која не може учинити свако лице, него само оно које има нарочито лично својство (службено лице, одговорно лице, адвокат, лекар, нотар и др.), нарочити лични однос или лични статус. Као и код других кривичних дела, у објективна обележја кривичног дела спадају радња и последица кривичног дела, средство и начин вршења радње, место и време извршења дела и нападни објект (објект радње кривичног дела). У субјективна обележја спадају облик кривице (умишљај или нехат), намера, побуда и циљ.

Субјективни елемент кривичног дела у области слободних професија огледа се у постојању одређеног субјективног, односно психичког односа учиниоца према радњи коју је предузео и последици која је настала из предузете радње према кориснику професионалне услуге. Тај психички елемент кривичног дела назива се кривицом и означава вољно, односно психичко саглашавање са радњом кривичног дела и одређени психички однос према кривичном делу.

Носиоци слободних професија могу се учинити кривично одговорним на основу општег кривичног законодавства и на основу посебног законодавства (тзв. споредног законодавства) о слободним професијама којим се уређују поједина кривична дела. Њихова кривична одговорност предмет је правног регулисања у највећем броју правних система, уз мање или веће разлике у начину и обиму регулисања. Они подлежу кривичној одговорности, пре свега, кад своју професионалну делатност обављају супротно закону. Они одговарају за одређена кривична дела, као што су: несавесно лечење болесника, одавање професионалне тајне, издавање лажне исправе и др.

Поступање носилаца слободних професија *lege artis* у обављању професионалне делатности не може да доведе до њихове кривичне одговорности, и обрнуто.

У Дисциплинска одговорност

За изучавање дисциплинске одговорности носилаца слободних професија од нарочитог значаја су следећа питања: субјекти дисциплинског поступка; дисциплински поступак; дисциплинске повреде; дис-

циплинске казне и мере. Како је дисциплинска одговорност носилаца слободних професија непосредно повезана са друга два облика професионалне одговорности (грађанска и кривичне одговорности), то је од значаја у области слободних професија анализирати и питања сличности и разлике између дисциплинске одговорности, с једне стране и грађанске и кривичне одговорности, с друге стране.²⁸

VI Закључак

Професионална одговорност обухвата три правна института: грађанску, кривичну и дисциплинску одговорност носилаца слободних професија. Начелно, ниједан од наведених облика одговорности није условљен другим, јер сваки од тих облика одговорности носилаца слободних професија има своје услове и циљеве. Дешава се да један погрешан поступак носиоца слободне професије представља заједнички услов за све побројане облике одговорности. У том случају, макар теоријски, сви ти облици одговорности могу наступити паралелно и један другог не укидају, већ се међусобно допуњују. Сви наведени облици одговорности, макар теоријски, могу се у пракси реализовати паралелно према носиоцу слободне професије, јер су поједини облици одговорности међусобно комплементарни.

Ljubiša DABIĆ, PhD

Associate Professor, University of Belgrade Faculty of Economy

PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF THE FREE PROFESSIONS PRACTITIONERS

Summary

Professional responsibility includes: civil, criminal and disciplinary liability of the free professions practitioners. Generally, none of the mentioned forms of responsibilities is conditioned by other, because every of the forms of responsibility of the free professions practitioners is a mutual condition for all mentioned forms of responsibilities. In this case, at least theoretically, all the forms of responsibilities can be posed parallel to each other while not

28 Види детаљније: Кнежић-Поповић Драгана, „Дисциплинска одговорност у слободним професијама“, *Сирани ѿравни живоји*, бр. 2/2009, стр. 215–234.

compromising but complementing one another. All the mentioned forms of responsibilities, even theoretically, can be implemented in practice as a parallel to free profession practitioner since some forms of responsibilities are mutually complementary to each other.

Key words: *professional responsibility, free professions practitioners, civil liability, criminal liability, disciplinary liability.*